

SIDDHARTHA

Hermann Hesse

Siddhartha

Vertaling A.M.H. Binkhuysen

2009

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM

Copyright © Suhrkamp Verlag Frankfurt
Copyright Nederlandse vertaling © A.M. Binkhuysen/
De Bezige Bij
Eerste druk 1969
Vijfendertigste druk 2009
Oorspronkelijke titel *Siddhartha*
Oorspronkelijke uitgever Suhrkamp, Frankfurt
Omslagontwerp Studio Jan de Boer
Omslagillustratie Studio Ping
Foto auteur Ullstein Bild
Vormgeving binnenwerk Peter Verwey, Heemstede
Druk Bariet, Ruinen
ISBN 978 90 234 4165 6
NUR 302

www.debezigebij.nl

Eerste Deel

De zoon van de brahmaan

In de schaduw van het huis, in de zon, die de oever van de rivier beschijnt, waar de boten hun ligplaats hebben, in de schaduw van de waterwilgen, in de schaduw van de vijgeboom groeide hij op, Siddhartha, de welgeschapen zoon van de brahmaan, de jonge valk, samen met zijn vriend Govinda, die evenals hij een brahmanenzoon was. Zon kleurde zijn lichte schouders bruin op de oever van de rivier, wanneer hij zijn dagelijkse bad nam, zich onderwierp aan de gewijde wassingen, of het heilig brandoffer bracht. Schaduw viel over zijn donkere ogen in het mangabos, bij het spel met de andere jongens, wanneer hij zijn moeder hoorde zingen, zijn vader, de geleerde, hem onderwijs gaf en in het debat met de wijzen. Lang al nam Siddhartha deel aan het gesprek van de wijzen, legde hij zich samen met Govinda toe op de kunst van het dispuut, mediteerde met hem om zo tot een dieper inzicht te raken. Zwijgend wist hij het Om al te zeggen, zwijgend het woord der woorden zich in te spreken bij het inademen, zwijgend het weer van zich uit te spreken bij het uitademen, naar lichaam en geest

toonbeeld van uiterste concentratie. Atman wist hij al in zich, onverwoestbaar en één met de kosmos.

De vader prees zich gelukkig een zoon te hebben die zo intelligent, zo leergierig was, een grote wijze zou hij wel worden, een priester, een vorst onder de brahmanen.

Warmte doorstroomde het hart van zijn moeder als zij hem zag, hoe hij ging, zat of opstond, Siddhartha haar zoon, die zo krachtig, zo prachtig was, de jongeling met de vorstelijke gang, Siddhartha, die haar altijd zo beleefd, zo vriendelijk tegemoettrad.

Liefde voelden ook de jonge dochters van de brahmanen, wanneer zij Siddhartha tegenkwamen op straat in de stad, Siddhartha, de knaap met het lichtende voorhoofd, Siddhartha, de knaap met de blik van een koning.

Maar het meest toch van allen hield van hem Govinda, zijn vriend, de brahmanenzoon. Hij hield van Siddhartha's ogen, de welluidende klank van zijn stem, van zijn manier van lopen hield hij, van de bevallige gratie van zijn bewegingen, hij hield van alles wat Siddhartha maar deed of zei, maar het liefst was hem wel zijn geest, de hoge vlucht van zijn vurige gedachten, zijn wilskracht die zo ontembaar was, de hoge eisen die hij zich stelde. Govinda wist dat zijn vriend geen gewone brahmaan zou worden, geen vadsige offerdienaar, geen hebzuchtige marchandeur in toverspreuken, geen ijdele holle mooi-

prater, geen boosaardige, arglistige priester, maar ook niet een dom goedig schaap uit de kudde. Neen, ook Govinda wenste dat niet, een brahmaan te worden zoals er al zoveel waren. Siddhartha wilde hij volgen, Siddhartha die zo geliefd was, zo heerlijk. En wanneer Siddhartha eenmaal de goddelijke staat zou hebben bereikt, zou zijn opgenomen onder de stralenden, dan wilde ook Govinda hem volgen, zijn vriend zou hij zijn en begeleider, zijn dieenaar, schaduw en speerdrager.

Zo was Siddhartha bij allen bemind. Iedereen was gelukkig met hem, iedereen maakte hij blij.

Siddhartha zelf echter was ongelukkig en voelde zich niet met zichzelf tevreden. Want ofschoon iedereen van hem hield, hij eenieder gelukkig maakte, als hij wandelde op het rooskleurig pad in de vijgentuin of zat in de zachtblauwe schaduw van het woud der overpeinzing, zijn dagelijks zoenbad nam of het offer bracht in het duistere mangabos, zo beheerst, zo beschaafd in al zijn gebaren, was hij toch niet blij in zijn hart. Dromen en rusteloze gedachten stroomden hem toe uit het water van de rivier, fonkelden hem tegemoet uit de nachtelijke sterrenhemel, vonden hun weg naar hem, versmolten met de warme stralen van de zon. Dromen en iets wat hem van zijn innerlijke rust beroofde, rookten hem toe in de rook van het offer, fluisterden naar hem in de verzen van de Rig-Veda, druppelden zacht in zijn geest met de leer van de oude brahmanen.

Siddhartha zou niet meer tevreden zijn. Steeds meer begon hij zich ervan bewust te worden dat zowel de liefde van zijn vader als de liefde van zijn moeder, ja zelfs de liefde die zijn vriend Govinda hem toedroeg uiteindelijk niet in staat zou zijn om hem volkomen gelukkig te maken, om hem die rust en vrede te geven waarnaar hij zozeer verlangde. Steeds duidelijker werd het hem ook dat zijn eerbiedwaardige vader en de anderen die hem onderricht gaven, de geleerde brahmanen, hem van hun wijsheid het grootste en beste deel al geschonken hadden, dat zij hun overvloed al in het onverzadigbaar vat van zijn dorst naar kennis hadden gestort, zonder dit vat ook maar enigszins gevuld te hebben, zonder dat hij in hart en ziel rust en vrede gevonden had. Zeker, tegen de wassing was weinig in te brengen, maar water bleef zonder meer water, het waste geen zonden af, het leste geen dorst van de geest en het nam ook geen angst van het hart weg. Voortreffelijke zaken waren ongetwijfeld ook het heilige offer en het gebed tot de goden, maar was dat nu alles wat men kon doen? Waren offers genoeg om een mens gelukkig te maken? En hoe was het nu toch met de goden gesteld? Had Prajapati wel werkelijk de wereld geschapen? Was Atman niet feitelijk haar schepper, Atman die enig was en ondeelbaar? En waren de goden geen stoffelijk verbeeldsel, vergankelijk en tijdelijk, stoffelijk als

mensen zoals u of ik? Maar was het dan wel zo goed, zo zinvol, zo prijzenswaardig om aan deze goden te offeren? Kwamen niet Atman als enige alle offers en eerbewijzen toe? Maar waar was dan Atman te vinden, waar was zijn woonplaats, waar klopte zijn eeuwig hart? Toch alleen in het eigen ik, onvernietigbaar, in het diepst van het innerlijk, dat iedereen in zich droeg? Maar hoe vond men dat ik, dat diepste, dat laatste innerlijk? Vlees of been was het niet, bewustzijn of denken evenmin, dat leerden tenminste de wijsten der wijzen. Maar waar zou het dan wél moeten zijn? Die weg te vinden, die weg tot het ik, tot het zelf, tot Atman, was dat niet de zin van het leven? Maar dan kon niemand hem helpen, want niemand kende die weg, zijn vader zomin als de wijzen, hun onderricht baatte hem niet, en ook had hij niets aan de offerzangen. Overal hadden zij kennis van, die brahmanen met hun heilige boeken, in tal van zaken waren zij thuis, overal hadden zij zich mee beziggehouden, met van alles en nog wat, en zelfs meer dan dat, met de schepping van de wereld, het ontstaan van de spraak, het voedsel, het in- en het uitademen, de systematiek van de zintuigen, de werken van de goden – ja wat wisten zij eigenlijk niet – maar wat baatte nu al deze kennis, als het enige waar het op aankwam, het allerbelangrijkste, niet opgehelderd kon worden?

Zeker, tal van passages in de heilige boeken, voor-

al in de Upanishaden der Samaveda, hadden dit diepste, dit laatste innerlijk tot onderwerp, spraken daarvan in prachtige zangen. 'In uw ziel ligt het hele universum besloten,' zo stond daar geschreven, en ook dat de mens in zijn slaap, in het diepste van zijn slaap, de kern van het innerlijk betreedt en in Atman woont. Wonderbare wijsheid stond in de verzen, alle kennis der grootste wijzen stond hier in magische woorden verzameld, rein als door bijen verzamelde honing. Nee, beslist geen geringschatting verdiende de geweldige schat aan kennis, hier bijeengebracht en verzameld door ontelbare generaties van wijze brahmanen. – Maar waar vonden men die brahmanen, die priesters, die wijzen of asceten, die niet alleen dit diepste weten door kennis begrepen, maar er ook in geslaagd waren dit weten in leven te transformeren? Waar vond men die hoogst bekwame, die het zijn in Atman, van de slapende toestand, ongeschonden in wakende toestand wist te bestendigen, in het leven, in handel en wandel, in woord en in daad? Siddhartha kende heel wat respectabele brahmanen, en eerbiedwaardig was zeker zijn vader, de zuivere geleerde, het eerbiedwaardigst van allen. Een hoogstaand mens was hij, rust en voornaamheid was in zijn gedragingen, rein was zijn levenswandel, zijn woorden getuigden van wijsheid, fijnzinnig en edel waren al zijn gedachten maar kende hij nu, hij die zoveel

wist, kende hij nu gelukzaligheid, had hij nu vrede, was hij dan niet eveneens slechts een zoeker, een dorstende naar de bron? Moest hij soms ook niet zich steeds maar weer als een dorstende laven aan de heilige bronnen, het offer, de boeken, de samenspraak der brahmanen? Waarom was het nodig dat hij, wiens leven toch zo voorbeeldig was, iedere dag zijn zonden moest afwassen, iedere dag weer zich onderwerpen moest aan de akten van reiniging, iedere dag weer opnieuw? Was Atman dan niet in zijn binnenste, stroomde de oerbron dan niet in zijn eigen hart? De oerbron, die oerbron in het eigen ik, daar ging het om, die moest gevonden worden, daarover moest men kunnen beschikken! Al het andere was slechts aarzelend tasten, was omweg, was dwaalweg.

Dit waren Siddhartha's gedachten, hieruit bestond zijn dorst, hieruit zijn lijden.

Vaak herhaalde hij zacht voor zichzelf de woorden uit een Chandogya-Upanishad: 'Voorwaar ik zeg u, de naam van Brahma is *satyam* – al wie dit weet, heeft dagelijks toegang tot de hemelse wereld.' En meer dan eens had die hemelse wereld hem al heel nabij geschenen, het uiteindelijk doel echter had hij nooit bereikt, zijn laatste dorst was nog altijd ongelest gebleven. Ook van al die wijzen en wijsten der wijzen die hij als leermeester had gekend, was niemand echt die verrukking, die hemel-

se wereld deelachtig geworden, had niemand hem de eeuwige dorst kunnen stillen.

‘Govinda,’ sprak Siddhartha tot zijn vriend, ‘mijn dierbare Govinda, laten we onder de waringin gaan zitten, en ons overgeven aan de meditatie.’

Ze liepen naar de waringin en namen plaats, Siddhartha als eerste, twintig passen verder Govinda. Terwijl hij zich voorbereidde op het zeggen van het Om, reciteerde Siddhartha prevelend:

*‘Om is de boog, de ziel is pijl,
Brahma is het doelwit van de pijl,
Dat rechtstreeks getroffen moet worden.’*

Toen de tijd voor meditatie verstreken was, stond Govinda op. Het werd avond, en het ogenblik voor de wassingen van het avonduur was aangebroken. Hij riep Siddhartha’s naam. Vond echter geen gehoor. Siddhartha was geheel in zichzelf verzonken, zijn niets ziende ogen bleven strak op een heel ver doel gericht, tussen zijn tanden stak bijna onzichtbaar het puntje van zijn tong, hij scheen nauwelijks meer adem te halen. Zo zat hij daar, geheel in zichzelf verdiept, het Om denkend, terwijl hij zijn ziel als een pijl naar Brahma zond.

Eens waren er samana’s, rondtrekkende asceten, door de stad van Siddhartha gekomen, het waren drie broodmagere, uitgeteerde mannen geweest,

zonder een bepaalde leeftijd, met bebloede stoffige schouders, hun vrijwel naakte lichamen waren verzengd door de zon – drie eenzame enkelingen, vreemd en de wereld vijandig, vreemdelingen ook in het land der mensen waren deze magere jakhalzen. Overall waar ze zich vertoonden wasenden zij een hete geur uit van verstilde hartstocht, van zichzelf verterende toewijding, van genadeloze zelfkastijding.

's Avonds, na het uur der overpeinzing, zei Siddhartha tegen Govinda: 'Morgenvroeg, mijn vriend, zal Siddhartha zich bij de samana's voegen. Hij zal een samana worden.'

Govinda verbleekte bij het horen van deze woorden, want uit het bewogen gezicht van zijn vriend maakte hij op dat diens besluit even onafwendbaar was als de pijl die de pees van de boog verlaten heeft. Direct al op het eerste gezicht had hij het belang van dit moment onderkend: dit is het begin van alles, nu kiest Siddhartha zijn eigen weg, nu zal zijn noodlot zich gaan vormen en gelijk met het zijne het mijne. En hij werd zo bleek als een eierschaal.

'O Siddhartha,' riep hij uit, 'denk je dat je vader je toestemming zal geven?'

Siddhartha keek hem aan alsof hij juist ontwaakt was. In een flits had hij in Govinda's hart gekeken, had hij zijn angst gevoeld, maar ook zijn diepe toewijding.

‘O Govinda,’ zei hij zacht, ‘laten we verder geen woorden aan deze zaak verspillen, morgen als de nieuwe dag is aangebroken zal mijn leven als samana een aanvang nemen. Dat is alles wat ik hierover zeggen wil.’

Siddhartha trad het vertrek binnen waar zijn vader op een mat van boomschors zat, stelde zich achter hem op, en bleef daar tot zijn vader voelde dat er iemand achter hem stond. Het gesprek dat toen ontstond verliep aldus. De brahmaan: ‘Ben jij daar, Siddhartha? Zeg me dan maar wat je op je hart hebt.’

Siddhartha: ‘Zoals u wilt, vader. Ik ben naar u toe gekomen om u te zeggen dat ik morgen uw huis wil verlaten om me bij de asceten te voegen. Een samana te worden is alles wat ik verlang. Ik hoop niet vader, dat mijn wens u ontevreden zal stemmen.’

De brahmaan zweeg lange tijd, en de sterren, zichtbaar door het kleine venster, toonden inmiddels alweer een ander figuur toen de stilte in het vertrek eindelijk verbroken werd. Zonder een woord te uiten stond daar met gekruiste armen de zoon, zonder een woord te uiten zat daar op de mat de vader, beiden bewogen zich niet, en aan de hemel zagen de trage sterren toe. Toen sprak de vader: ‘Het misstaat een brahmaan zich heftig en in toorn te uiten, desondanks wordt nu mijn hart door wrevel geteisterd. Laat een dergelijk verzoek nooit meer over je lippen komen.’

Langzaam stond de brahmaan op, Siddhartha was blijven staan, zwijgend nog steeds, de armen over de borst gekruist.

‘Nu, waarop wacht je nog?’ vroeg de vader.

Siddhartha: ‘Dat weet u toch wel.’

Wrevelig verliet de vader het vertrek, wrevelig legde hij zich ter ruste.

Toen de brahmaan na een uur nog altijd de slaap niet had kunnen vatten, stond hij maar weer op, en nadat hij binnen eerst een paar maal op en neer had gelopen, verliet hij het huis. Hij zag door het raam van de kamer dat Siddhartha nog steeds op dezelfde plaats stond, zijn armen hield hij nog steeds gekruist over de borst. Over zijn witte opperkleed lag een spookachtige glans. Ditmaal ongerust keerde de vader naar zijn slaapvertrek terug.

Toen weer een uur later de slaap nog steeds niet komen wilde, stond de brahmaan opnieuw op. Buiten gekomen zag hij dat de maan scheen. Siddhartha stond nog steeds op dezelfde plaats, de armen nog steeds over de borst gekruist, terwijl het maanlicht op zijn benen viel. Bezorgd begaf zijn vader zich nu weer ter ruste.

En na een uur stond hij weer daar buiten, en na twee uur weer, en keek hij weer door het kleine raam. En Siddhartha stond daar maar, in het maanlicht, in het licht van de sterren, in de duisternis van de nacht. En de vader bleef komen, van uur tot uur, zonder dat

een woord over zijn lippen kwam, en als hij Siddhartha daar zo zag staan, altijd maar weer op dezelfde plaats, vulde zijn hart zich met woede, vulde zijn hart zich met ongerustheid, vulde zijn hart zich met vrees, vulde zijn hart zich met smart. In het laatste uur van de nacht, voordat de dag begint, kwam hij terug en stapte hij de kamer binnen. De jongeling kwam hem ditmaal groot en vreemd voor.

‘Siddhartha,’ zei hij, ‘waarop wacht je nog?’

‘Dat weet u toch.’

‘Zul je daar dan altijd zo blijven staan, steeds maar wachtend, tot het dag wordt, middag wordt, avond wordt?’

‘Ik zal blijven staan en wachten.’

‘Je zult moe worden Siddhartha.’

‘Goed, laat me dan maar moe worden.’

‘Je zult in slaap vallen Siddhartha.’

‘Ik zal niet in slaap vallen.’

‘Je zult sterven Siddhartha.’

‘Dan sterf ik maar.’

‘Wil je dan liever sterven dan je vader gehoorzaam zijn?’

‘Siddhartha heeft altijd zijn vader gehoorzaamd.’

‘Wil je dus van je voornemen afzien?’

‘Siddhartha zal doen wat zijn vader hem opdraagt.’

In de kamer kondigde het eerste morgenlicht de nieuwe dag aan. De brahmaan zag dat een lichte siddering door Siddhartha's knieën voer, Siddhar-

tha's gezicht echter drukte alleen vastberadenheid uit, strak staarde zijn blik in onbekende verten. Toen was het de vader duidelijk geworden, dat zijn zoon feitelijk het vaderhuis al verlaten had, dat hij hem feitelijk als zoon al verloren had.

Met zijn hand raakte de vader Siddhartha's schouder aan.

'Ga naar het woud,' zei hij, 'en word een samana. Als je zaligheid in het woud gevonden hebt, kom dan terug en wijs mij de weg. Blijkt het echter dat je je vergist hebt, kom dan terug om samen met mij de goden weer offers te brengen. Maar ga nu, kus je moeder vaarwel en zeg haar waar je naartoe gaat. Voor mij is het nu echter tijd geworden om naar de rivier te gaan en de eerste wassing te verrichten.'

Hij nam zijn hand van de schouder van zijn zoon en ging weg. Siddhartha wankelde even, viel bijna om toen hij weg wilde gaan. Hij vermande zich echter, boog voor zijn vader en ging op weg naar zijn moeder om te doen wat zijn vader hem had opgedragen.

Toen hij in het eerste ochtendlicht langzaam, met stramme benen de nog slapende stad verliet, doemde plotseling bij de laatste hut een gestalte op, die daar ineengedoken had zitten wachten – Govinda.

'Je bent dus gekomen,' zei Siddhartha glimlachend.

'Ja, ik ben gekomen,' zei Govinda.

Bij de samana's

Tegen de avond haalden zij de asceten, de broodmagere samana's in. Zij boden hun aan om hen te begeleiden en zich aan hun discipline te onderwerpen. Ze werden geaccepteerd.

Siddhartha schonk zijn opperkleed aan een arme brahmaan die hij op straat was tegengekomen. Hij droeg nu alleen nog de lendendoek en het grondkleurige onderkleed zonder zoom. Eten deed hij slechts eenmaal per dag, en nooit voedsel dat gekookt was. Hij vastte vijftien dagen. Hij vastte achtentwintig dagen. Zijn lichaam en gezicht vermaerden snel. Zijn ogen werden groot en stonden brandend van hete dromen in hun kassen. Steeds langer werden de nagels aan zijn benige vingers, een droge verwaarloosde baard bedekte zijn kin. Zijn blik bevroor wanneer hij vrouwen tegenkwam; een trek van verachting verscheen op zijn gezicht wanneer hij door een stad trok waar de mensen mooie kleren droegen. Hij zag kooplieden handel drijven, vorsten op jacht gaan, mensen in rouw hun doden bewenen, hoeren hun lichaam aanbieden, heemeesters zich om hun zieken bekommeren, pries-

ters de juiste zaaidag bepalen, geliefden elkaar beminnen, moeders hun kinderen de borst geven – en alles wat hij zag, had hem evengoed ongezien kunnen blijven, overal vond hij slechts leugen, overal stonk het naar leugen en bedrog, alles spiegelde redelijkheid voor, schoonheid en geluk, was in werkelijkheid rot en corrupt. Bitter smaakte de wereld. Een en al kwelling was het leven.

Eén doel stond Siddhartha slechts voor ogen, één enkel doel slechts: leeg te worden, leeg te worden van dorst, leeg van verlangen, leeg van schijn, leeg van vreugde en leed. Door versterving zichzelf te ontkomen, het ego te doden, rust te vinden in het hart, in het hart dat volkomen leeg was geworden, in het ego-ontkluisterde denken, open te staan voor het wonder, dat was zijn doel. Wanneer ten slotte het ik volkomen overwonnen en gestorven zou zijn, wanneer iedere drijfveer, iedere neiging van het gemoed tot zwijgen zou zijn gebracht, dan pas zou dat laatste tot leven worden gewekt, dat diepste wezen, achter het ik, het grote mysterie.

Zwijgend trotseerde Siddhartha de zon op het heetst van de dag, helse pijn doorstond hij, verzen- gende dorst doorstond hij, tot hij geen pijn, geen dorst meer voelde. Zwijgend stelde hij zich bloot aan het geweld van de slagregens in de regentijd, uit zijn doorweekte haar droop het water op zijn verkilde schouders, op zijn verkilde ledematen, maar de

boeteling gaf niet op tot zijn schouders en benen geen kilte meer voelden, tot hun gevoel tot zwijgen was gebracht, tot zij gevoelloos geworden waren. Zwijgend hurkte hij neer in het doornbos, bloed druppelde uit zijn brandende huid, die op tal van plaatsen door etterende zweren was aangetast, maar Siddhartha bewoog zich niet, veranderde niet van houding, tot het bloed niet meer vloeide, tot geen steek hem meer deren kon, tot de brandende pijn volledig verdwenen was.

Rechtop gezeten, leerde Siddhartha zijn adem te sparen, leerde hij toe te komen met weinig adem, leerde hij zijn ademhaling te onderbreken. Door middel van de ademhaling leerde hij zijn hartslag te beheersen, leerde hij zijn hartslag zozeer te verminderen, dat het hart bijna ophield met kloppen.

Onder leiding van de oudste der samana's beoefende Siddhartha de concentratie en de contemplatie, volgens de nieuwe inzichten der samana's. Een reiger vloog over het bamboebos – en Siddhartha nam de reiger op in zijn ziel, vloog over wouden en bergen, was reiger geworden, at vis en had honger als een reiger, sprak in de krijsende roep van de reiger, stierf als een reiger. In het oeverzand lag een dode jakhals, en Siddhartha's ziel nam bezit van het kreng, was dode jakhals geworden, lag in het zand, zwol op, stonk, ging tot ontbinding over, werd in stukken gescheurd door de hyena, werd door de gie-

ren van zijn huid ontdaan, was karkas, was stof en werd door de wind over het veld verstrooid. En Siddhartha's ziel keerde terug, was gestorven geweest, was vergaan, was stof geworden, had de droeve roes van de kringloop gesmaakt, trachtte vervolgens met hernieuwde ijver de leegte te betrappen zoals de jager zijn prooi, de leegte waarin een ontkomen moest zijn aan de kringloop, waarin de causaliteit doorbroken zou kunnen worden, waarin de smarteloze eeuwigheid een aanvang zou nemen. Hij doodde zijn zinnen, hij doodde zijn herinnering, ontglipte zijn ego in duizenden vreemde gedaanten, was dier, was krenge, was steen, was hout, was water, maar steeds weer keerde hij terug tot zichzelf, kwam hij zichzelf weer tegen, in het zonlicht, in het licht van de maan, was weer ik geworden, draaide weer mee in de kringloop, voelde verlangen, overwon zijn verlangen, voelde verlangen opnieuw.

Heel wat zaken leerde Siddhartha bij de samana's, vele wegen bewandelde hij, het ik verlatend. Hij ging de weg der zelfversterking door pijn, aanvaardde en overwon de pijn, de honger, de dorst, de vermoeidheid, hij ging de weg der zelfversterking door contemplatie en maakte zijn waarneming leeg en voorstellingloos. Deze en nog vele andere wegen leerde hij gaan, duizenden malen verliet hij zijn ik, urenlang, ja dagenlang verbleef hij in de toestand van het niet-ik. Maar elke weg van dat ik vandaan,

leidde uiteindelijk toch weer terug naar ditzelfde ik. Hoe dikwijls hij ook aan zijn ik wist te ontkomen, in het niets verwijlde, een dier of steen tot woonplaats verkoos, steeds moest hij toch weer terugkeren, steeds weer brak onvermijdelijk het moment aan waarop hij tot zichzelf kwam, in de zon of in het maanlicht, in de schaduw of in de regen, weer ik, weer Siddhartha geworden was, weer gebukt ging onder het juk van de kringloop.

Govinda volgde hem als zijn schaduw en onderwierp zich aan dezelfde beproevingen. Als zij met elkaar spraken, betrof het zelden andere dingen dan hun dienst en hun training bij de samana's. Van tijd tot tijd trokken zij gezamenlijk door de dorpen, om voedsel voor zichzelf en hun leermeesters te bedelen.

'Wat denk jij ervan, Govinda,' zei eens op zo'n bedeltocht Siddhartha, 'heb jij nu het gevoel dat we verder gekomen zijn? Dat we iets bereikt hebben?'

En Govinda antwoordde: 'We hebben heel wat geleerd, en we leren nog steeds. Jij zult eens een groot samana zijn, Siddhartha. Hoe ver ben je al niet gevorderd, je hebt zelfs de oude samana's vaak verstedeld doen staan. Je zult eens een heilige worden, Siddhartha.'

En Siddhartha zei: 'Ik ben er nog niet zo zeker van, goede vriend. Wat ik tot nog toe bij de samana's geleerd heb, dat, Govinda, had ik mij veel snel-